

МОТИВАЦІЯ САМООСВІТИ ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСВІДІ

У статті розглядається вітчизняний педагогічний досвід щодо визначення основних мотивів самоосвітньої діяльності особистості з метою створення стійкої мотиваційної бази для самонавчання людини впродовж усього життя.

Ключові слова: самоосвіта, мотиви, досвід.

В статье рассматривается отечественный педагогический опыт относительно основных мотивов самообразования личности с целью создания стойкой мотивационной базы для самообучения в течение всей жизни.

Ключевые слова: самообразование, мотив, опыт.:

Pedagogical domestic experience on the basic motives of self-education is considered in the article. The main objective of studying of motives of self-education is creation of proof motivational base of person for independent training during life.

Keywords: experience, self-education, motives.

Вступ. Останнім часом європейська система вищої освіти має тенденцію до інтеграції, яка б допомогла сучасному фахівцеві не тільки витримати конкуренцію на європейському ринку праці, але й швидко пристосуватися до його динамічності або, іншими словами, швидко перепрофілюватися. У багатьох випадках зміна особистістю її професійної діяльності пов'язана з потребою займатися самоосвітою у величезному обсязі. Тому завданням будь-якого вищого навчального закладу є надання готовності особистості до самостійного пізнання впродовж усього життя.

Постановка проблеми. Готовність до самостійного оволодіння новими знаннями характеризується набутими базисними знаннями, вміннями та навичками самостійної навчальної діяльності. Для цього випускникові після закінчення вищого навчального закладу потрібно мати в арсеналі стійку мотивацію до навчання, розвинене логічне та критичне мислення, достатню швидкість розумових операцій, уже сформовані вміння та навички

самоорганізації пізнавальної діяльності. Але первинним компонентом у перманентному самонавчанні після закінчення ВНЗ є мотивація. На жаль, у межах наявної на даний момент системи відбору у вищі навчальні заклади, до студентських лав потрапляє досить високий відсоток осіб не тільки з недостатнім ступенем сформованості навичок самоосвітньої діяльності, але й у багатьох випадках з недостатньо розвинутою мотивацією до навчання й самонавчання. Таким чином, одним з головних завдань вищої школи є створення в студента стійкої мотиваційної бази, яка б спонукала його до саморозвитку та самонавчання за межами університету.

Мета статті: проаналізувати вітчизняний досвід мотивації самоосвітньої діяльності дорослої особистості.

Аналіз сучасних досліджень. Аналіз мотивів, домінуючих у навчальній діяльності дорослих, указує на інтерес до нового, прагнення розширення знань у контексті пізнавальної допитливості, що викликає прагнення до самоосвіти. Слід підкреслити, що серед індивідуальних особливостей, які характеризують особистість, чільне місце має її спрямованість, суб'єктивне зусилля, необхідне для включення в діяльність тощо. Вони визначаються силою мотивації й прямо залежать від неї, бо, чим вища мотивація, тим менше зусиль потребує цілепокладання, підтримка самоосвітньої діяльності [1;2;3].

Щодо мотивів самоосвіти у студентському середовищі, низькі показники ставлення до самостійної пізнавальної діяльності пояснюються відсутністю в них установки на серйозну самостійну роботу з оволодіння знаннями й збагачення інтелекту. Тому проблема пов'язана із системним підходом до формування мотиваційної бази на всіх рівнях освіти. При цьому суб'єктивна сторона готовності визначається розумінням відповідальності, бажанням досягти успіху; умовами й завданнями діяльності; властивостями особи, її мотиваційною сферою й досвідом [2,51].

Слід зазначити, що останні фундаментальні публікації, пов'язані з дослідженням мотиваційної сфери до безперервного самонавчання особистості та пов'язаною з мотивами до самонавчання, припадають на кінець ХХ століття.

Однак актуальність проблеми мотивації навчання та самонавчання має місце в реальному часі. Тому дуже логічно звернутися до вітчизняних надбань з цієї проблеми з метою використання педагогічного досвіду в сучасних умовах.

Основний матеріал. Як свідчить аналіз численних публікацій педагогічної преси кінця XIX – початку XX століть [4-7], були достатньо різні тлумачення поняття «самоосвіта». Але в поширеному розумінні цього слова самоосвітою вважалося розширення світогляду людини шляхом самостійного набуття знань, яке характеризувалося активністю, добровільністю, постійністю й зростанням пізнавальної діяльності, спрямованої на розвиток інтелектуальних і етичних властивостей особистості.

Педагоги кінця XIX – початку XX століть вважали, що первинні мотиви до самоосвітньої діяльності лежать у площині тих мимовільних збуджень, де започатковані науки, мистецтва, творчість різного роду, з якими вони були в тісному зв'язку. Аналіз даного теоретичного положення привів до висновку, що прагнення власної освіти, яке вільно виявляється в людині, виражалося в природному бажанні оволодіти інтелектуальним змістом, який сам служив би предметом безпосереднього зацікавлення. У даному випадку зацікавленню надавалося особливе значення, підживлене природним бажанням вчитися й знати [4,8].

Другим істотним мотивом до самоосвіти визначався матеріальний інтерес, який спонукав людину до набуття особливого знання – професійного. Тут розумілося прагнення зробити себе та інших придатним до виконання різноманітних професійних занять і тим самим підвищувати рівень власного добробуту. Професійна самоосвіта повністю відповідала завданням самоосвіти, яка, на думку численних педагогів (О.Вільмана, П.Каптерєва, М.Рубакіна), повинна була бути спрямованою на те, що мало загальнолюдське значення. Тобто, зміст самоосвіти повинен був визначатися тим, що мало вагу в подальшому житті людини, і цінність якого полягала в ступені корисності для самої людини та її оточення.

Заслуговує на увагу підхід, згідно з яким те, що вивчається, могло

використовуватись як засіб для досягнення іншої мети, пізнане в процесі самоосвіти могло також бути предметом опосередкованого інтересу. В даному контексті знання й уміння виступали як життєво необхідні чинники: знання давали силу, освіта – капітал. Ці дві опорні категорії робили людину здатною до виконання різних професійних занять. Останні служили умовою, за наявності якої суспільство надавало кожній окремій особі положення, значення, вплив [4,9]. Такий підхід до самоосвіти, на наш погляд, підтверджений історією освіти в цілому, оскільки тенденція до практичного застосування знання у всі часи була сильною спонукою до самоосвітньої діяльності. Причому, в ході історії одержувало перевагу то прагнення збільшення багатства, то прагнення підвищення власного статусу в суспільстві тощо.

Такий висновок цілком підтверджується сучасними дослідженнями, здійсненими з метою визначення педагогічних факторів, що мають найбільший вплив на розвиток мотивації самостійної пізнавальної активності як основи успішного навчання. Коефіцієнт значущості K засвідчив, що першокурсники пов'язують підвищення ефективності навчання, перш за все, з факторами професійно-пізнавального характеру: перше місце ($K = 0,847$) посіла зацікавленість до спеціальних дисциплін, друге ($K = 0,718$) – зацікавленість до професії [3,9].

Отже, аналіз педагогічної журналістики зазначеного періоду дозволив стверджувати, що на прагнення самоосвіти впливали ще більш сильні мотиви, ніж вчитися й знати, мотиви, які могли бути зведені до інстинкту самозбереження й розширення значущості своєї особи в суспільстві за допомогою володіння майном, владою, службовим становищем тощо. Незважаючи на опосередковане ставлення до рівня матеріальних інтересів у самоосвіті, усі останні визнавалися необхідним чинником: «Коли прагнення здобуття освіти керується тільки застосуванням цих знань у майбутньому, то, звичайно, тим самим знижується його цінність. Але, навпаки, якщо ігнорувати в освіті вагомість до застосування в майбутньому, то засвоєння таких знань перетворювалось у поверхове» [4,13]. Тобто, заняття науками заради

матеріальної користі не відповідало високим завданням самоосвіти, але й там, де не мали місця побутові чи власні інтереси особистості й була відсутня мета, самоосвітня робота легко втрачала свою силу й тривалість.

Аналіз педагогічних думок із цього питання дозволив стверджувати, що спрямування на розумне завершення курсу самоосвіти, усвідомлення особистістю необхідності набуття знань конкретної кваліфікації уособлювали той мотив прагнення самоосвіти, який достатньо високо оцінювався вітчизняними педагогами. Під час організації самоосвітнього процесу рекомендувалося брати до уваги такі інтереси, відносна цінність яких повинна була визначатися найвищими мотивами й метою самоосвіти: «Працювати в житті й для життя – наше загальне завдання. Озброїти себе з цією метою знанням, розумінням і бадьорим настроєм – наша мета» [5,33]. Крім того, слід було розглядати професійну самоосвіту у взаємодії з іншими галузями наук, оскільки, на думку відомого педагога П.Лаврова, питання інших сфер життя мимохіть і незалежно входили в побут будь-якого вченого-фахівця, і така людина була змушена визначити своє ставлення до них. У протилежному випадку особистість у моральному відношенні припиняла свій розвиток, і після певного духовного застою починався процес етичного регресу: «Якщо людина обмежується роботою думки лише в спеціальній сфері, вона стає дуже корисним трудівником у цій сфері, але втрачає своє загальнолюдське значення» [6,389].

Згідно з цим твердженням, третім мотивом у самоосвіті вважалася потреба людини в збагаченні свого внутрішнього світу. Наприклад, М.Рубакін у своїх публікаціях, присвячених практичній діяльності в самоосвіті, неодноразово відзначав, що розвиток вищих почуттів, якими, на його думку, вважалися здатність до відчуття краси, любов до істини, релігійне ставлення до свого ідеалу тощо, повинен займати в самоосвітній роботі не менше місце, ніж культивування розуму [5,37]. В свою чергу П.Каптерев наголошував: «Моральна й розумова самоосвіта нерозривно взаємопов'язані, але в стрункому світогляді і в керівних життєвих правилах етичні елементи повинні одержувати

верх над розумовими» [7,239].

З цієї точки зору самостійне засвоєння знань, умінь, навичок і розумінь вважалося лише тоді істинним, коли воно перетворювалося на властивості особистості, асимілювалося з усім її єством, і, таким чином, культивувало й ушляхетнювало її. О.Вільман, П.Каптерєв, М.Рубакін та інші педагоги відзначали, що всі три мотиви мали міцний зв'язок між собою. Аналіз педагогічних публікацій засвідчив, що вчені-педагоги відокремлювали модну форму засвоєння знань від здорового прагнення наслідування. Вони справедливо вважали, що данина моді не повинна служити основою для низької оцінки того навчання й занять, які своєю основою мали прагнення наслідування. У діяльності навчального закладу, наприклад, цей мотив належав до числа важливих стимулюючих чинників. При цьому виявлявся дух спільності, який зміг би піднятися до духу громадськості, і, тим самим, зміг би легше узгоджуватися з відчуттями обов'язку, ніж егоїстичні мотиви накопичення й честолюбства. У потребі зрівнятися з іншими за своїм духовним надбанням чітко виявлялося те, що оволодіння духовною культурою було показником гідності й краси особи, а в поєднанні з умінням користуватися своїми знаннями характеризувало особистість.

Аналіз мети й мотивів самоосвіти дозволив з'ясувати, що погляди вітчизняних педагогів стосовно даної проблеми збігаються, щонайменше, в одному пункті, а саме: всяка розумова культура повинна була стояти в більш-менш тісному співвідношенні з моральною. Більш глибоке розуміння різних аспектів самоосвіти наголошувало, що етично-моральна освіта особи за допомогою самоосвіти – набагато вища за поглиблення розумової освіти.

Висновки. Здійснений аналіз вітчизняної педагогічної думки стосовно створення мотивації до самоосвіти дозволив виділити основні мотиви, на культивування яких має орієнтуватися вища школа: це природно закладений у людині фізіологічний мотив як прагнення саморозвитку та саморуху; матеріально-практичний та матеріально-етичний мотив, який має стати найвищим у мотиваційній сфері особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коджаспирова Г.М. Формирование готовности к самообразованию у будущих учителей начальных классов/Дидактические и методологические аспекты подготовки учителей начальных классов / Коджаспирова Г.М. – Тула,1984. – 138 с.
2. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию: Учебное пособие по спецкурсу для пед. институтов / Громцева А.К. – М.: Просвещение,1983. – 144 с.
3. Максименко И.Г. Изучение педагогических факторов, детерминирующих учебную успешность студентов / Максименко И.Г. // Педагогіка і психологія, формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб.наук.пр. – Київ–Запоріжжя: Запорізький інститут післядипломної освіти, 2003. – Вип.27. – С.138–144.
4. Вильман О. Очерки теории дидактики // Педагогический сборник. – 1889. - № 7. – С.1–34; № 8. – С.290–317; № 12. – С.489-509.
5. Рубакин Н.А. Что и как читать учителю народной школы // Учитель и школа. – 1911. – № 10. – С.21–33.
6. Доленга (П.Лавров). Важнейшие моменты в истории мысли. – М.,1903. – 523с.
7. Каптерев П.Ф. О саморазвитии и самовоспитании // Образование. – 1897. – № 2. – С.1-18; С.238–242.